

YORUM / COMMENTARY

Yayın Geliş Tarihi / Received: 19.07.2021

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 29.07.2021

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Demiralp, Oğuz., "Uluslararası İnsancıl Hukuk: Kökenleri ve Gelişimi." *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 22, (2021): 21-28.

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK: KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ

Oğuz DEMİRALP

(E) Büyükelçi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8057-4394>

Öz: *Uluslararası İnsancıl Hukuk (UİH), silahlı çatışmaların olumsuz insani sonuçlarını azaltmayı amaçlayan bir dizi hukuki ilkedir. UİH, savaşa doğrudan dahil olmayan bireyleri korumayı ve savaş biçimlerini insancıl bir bakış açısıyla yumuşatmayı amaçlamaktadır. Gerek devletler arasındaki savaşlarda gerek iç çatışmalarda geçerlidir. İnsancıl hukuk alanında birçok gelişme kaydedilmiş olmakla birlikte, bunlar yeterli kabul edilemez. İnsanlık savaştan vazgeçmese de, savaşın olumsuz etkilerini göreceli olarak giderebilmek için insancıl hukuku geliştirmiştir. Asıl amaç savaşınsız bir dünya olmalıdır.*

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası İnsancıl Hukuk, Cenevre Sözleşmesi, Uluslararası Kızılhaç Komitesi*

INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW: ORIGINS AND EVOLUTION

Abstract: *International Humanitarian Law (IHL) is a set of legal principles aimed to mitigate the negative humanitarian consequences of armed conflicts. The IHL aims to protect individuals who are not directly involved in the warfare and to make less rigid/moderate the ways of war from humanitarian perspective. It is applicable to both interstate and intrastate conflicts. Several developments have occurred*

Oğuz DEMİRALP

in the field of humanitarian law, however they cannot be considered sufficient. Although humanity did not give up on war, it developed humanitarian law in order to eliminate the negative impacts of war to some extent. The main goal should be a world free of war.

Keywords: *International Humanitarian Law, Geneva Convention, International Committee of the Red Cross*

Uluslararası İnsancıl Hukuk (UİH) silahlı çatışmaların etkilerini insancıl nedenlerle sınırlandırmak amacıyla geliştirilen hukuk kuralları dizisidir. UİH çatışmaya katılmayanların korunmasına ve savaş yöntemlerinin insancıl bakımdan yumuşatılmasına yöneliktir. Hem devletler arasındaki savaşlarda hem de iç çatışmalarda geçerlidir. Savaş ya da silahlı çatışma hukuku olarak da anılır, bilinir.

UİH kurallarının geliştirilmesine 19ncü yüzyılda başlanmıştır. Öncü kişi Henry Dunant isimli bir İsviçrelidir. 1859 yılında Avusturya'nın Fransa ve Sardunya'ya karşı çarpıştığı ve kaybettiği Solferino savaşının bitiminde Henry Dunant bir vesileyle savaş alanını gezmiş, gördüklerinden çok etkilenmiştir. Çevredeki sivil halkı kadınlar başta olmak üzere, savaş yaralılarına ve hastalara yardım için örgütlemeye girişmiştir. Savaş kurbanlarına hangi taraftan olduklarına bakılmaksızın tedavi ve yardım götürmek fikri "Tutti Fratelli" (Hepimiz kardeşiz) sloganı kullanılarak hayata geçirilmiştir.

Henry Dunant daha sonra Solferino anılarını bir kitapta toplamıştır (A memory of Solferino).¹ Aynı kitapta, savaşta yaralanan askerlere yardım için yansız bir örgüt kurulması fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir üzerine Cenevreliler beş önemli şahsiyet 17 Şubat 1863'de toplanarak Uluslararası Komite'yi kurmuşlardır. Bugün sözkonusu tarih ve toplantı Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin (International Committee of the Red Cross / ICRC) doğuşu olarak anılmaktadır. Sözkonusu kuruluş bağımsız bir hükümet dışı kuruluş statüsündedir. Çeşitli ülkelerin ve hayırseverlerin yardımlarıyla oluşan bütçesi tümüyle saydamdır.

Uluslararası Komite Ekim 1863'de Cenevre'de 14 devletin katıldıkları bir konferans düzenleyerek savaşta yaralanan askerlere yardım konusunu tartışmaya açmıştır. Yapılan çeşitli çalışmaların sonucunda 22 Ağustos 1864 tarihinde İsviçre hükümeti bir diplomatik konferans düzenlemiştir. Konferansın sonunda, *Savaş alanında Yaralananların Koşullarını İyileştirmeye Yönelik Cenevre Sözleşmesi* kabul edilmiştir. 12 Devlet sözkonusu sözleşmeyi imzalamıştır (İsviçre, Baden, Belçika, Danimarka, İspanya, Fransa, Essen, İtalya, Hollanda, Portekiz, Prusya, Würtemberg). Yıllar içinde geliştirilen ve bugünkü hali 1949'da kabul edilen Birinci Cenevre Sözleşmesi'nin temeli bu metindir. Sözleşme evrensellik ve ırk, milliyet, din ayırımı yapılmaması ilkelerini esas almıştır. Askeri tıp personelinin kızıl haç ve kızıl ay olması da bu sözleşmeden kaynaklanmaktadır.

1 Henry Dunant, *A Memory Of Solferino* (Geneva: International Committee of the Red Cross, 1939), <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0361.pdf>.

UİH açısından bir sonraki adım 1968 yılında S. Petersburg Bildirgesinin kabul edilmesi olmuştur. Bu bildirme msket türü mermi kullanımını yasak getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu dahil 19 Avrupa ülkesinin taraf olduğu bir uluslararası anlaşma niteliğindedir. Bazı silahların ve mühimmatın insancıl amaçlarla yasaklanması bakımından ilk uluslararası hukuk belgesidir. Bundan sonra uluslararası İnsancıl Hukukun savaş mağdurlarına yardımın dışında gelişeceği ikinci bir yol insancıl amaçlarla silahların kontrolü ve yasaklanması olacaktır.

Nitekim birbirinin devamı niteliğindeki 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferanslarında kabul edilen sözleşme ve bildirgelerde kara ve bir ölçüde deniz savaşlarının kuralları, kavramları geliştirilmiş (savaşan taraf, savaş tutsağı gibi), ayrıca zehirli gazların, gövdede yayılan mermilerin kullanılmaması, savunmasız kentlerin bombalanmaması gibi yasaklar getirilmiştir. Genel olarak uluslararası hukuk açısından 1899 Konferansının en büyük iddiası uluslararası anlaşmazlıkları çözmek üzere zorunlu tahkim yetkisiyle donatılmış bir uluslararası mahkeme kurulması olmuştur. Bu hedefe ulaşılammış olmakla birlikte günümüzde de faal olan Daimi Tahkim Mahkemesi kurulmuştur.

Hukuk alanındaki saydığımız olumlu gelişmeler ne yazık ki Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını önleyememiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda hemen her cephede büyük insani felaketler yaşanmıştır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi uzmanlarına göre, eğer o güne kadar gelişmiş bazı kurallar olmasaydı, Birinci Dünya Savaşı'nın insani faturası daha da ağır olurdu. Bu varsayımın doğruluğunun ölçme olanağımız bulunmamaktadır. Ancak, uluslararası toplum Birinci Dünya Savaşı'ndan gereken dersleri çıkarmamış olacak ki, Uluslararası İnsancıl Hukuk alanında ilerleme yavaş ve sınırlı olmuştur.

En kayda değer gelişme 1925 yılında kabul edilen Cenevre Protokoludur. Zehirli, boğucu ve diğer gazlarla bakteriyolojik savaş yöntemlerinin kullanılması bu anlaşmayla yasaklanmıştır.

1929 yılındaysa gene Cenevre'de toplanan bir konferansta iki sözleşme kabul edilmiştir. Sözleşmelerden ilki hastalarla yaralıları daha iyi bakım sağlanması, ikincisi de savaş tutsakları konularındadır.

Önce İspanya İç Savaşı, daha sonra İkinci Dünya Savaşı uluslararası insancıl hukukun geliştirilmesine olan ihtiyacı tartışılmaz şekilde göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir dünya düzeni kurmaya yönelik uluslararası toplum insancıl hukuk alanında da

hareketlenmiştir. Bunun sonucu olarak, Nisan – Ağustos 1949 döneminde Cenevre’de toplanan uluslararası konferansda bugün Cenevre Sözleşmeleri olarak bildiğimiz dört sözleşme kabul edilmiştir. Şimdi bu sözleşmelere sırasıyla kısaca göz atalım.

Birinci Cenevre Sözleşmesi, savaş sırasında karadaki yaralı ve hasta askerlerin korunmasıyla ilgilidir. Ayrıca tıp personeline ve araçlarına, din görevlilerine koruma sağlar. Kızılhaç ve Kızılay amblemlerinin kullanımlarını düzenler. 64 maddeden oluşur.

İkinci Sözleşme, savaş sırasında denizdeki yaralı, hasta ve kazazede askeri personelin korunması konusundadır. 1907 yılında Lahey’de kabul edilmiş olan deniz savaşlarıyla ilgili sözleşmenin geliştirilmiş halidir. 63 maddesi vardır. Hastane gemilerini de kapsar.

Üçüncü Cenevre Sözleşmesi, savaş tutsaklarıyla ilgilidir. 1929 sözleşmesinin yerini almıştır. Savaş tutsağı statüsü Birinci ve İkinci sözleşmelerin ışığında genişletilmiştir. Savaş tutsaklarının çalıştırılması, bakımı, tabi olabilecekleri yargılama usulleri ilke olarak belirlenmiştir. Çatışmalar sona erince savaş tutsaklarının ülkelerine gönderilmesi ilkesi de kabul edilmiştir.

Dördüncü Sözleşme, sivillerin korunması konusundadır. Sadece savaş sırasında değil işgal altındaki topraklardaki sivillerin korunmasını da kapsar. Filistin sorunu bakımından çok önemli bir sözleşme olagelmıştır. İşgalci gücün sivil halka karşı zorunlu sorumluluklarını ve işgal altındaki topraklarda yaşayanlara nasıl insancıl yardım sağlanacağı konularında maddeler içerir. Tutuklu sivillerle ilgili düzenlemeler de getirmiştir.

Birbirinden farklı alanlara yönelmiş olan bu dört sözleşmenin üçüncü maddeleri ortaktır. Anılan ortak madde Sözleşmelerin iç çatışmalarda da uygulanması bakımından asgari yükümlülükler getirir. Söz konusu maddede iç çatışmanın tanımı bulunmamaktadır. Ancak Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi tarafsız bir insancıl kuruluşun çatışmanın taraflarına hizmet sunabileceği kayıtlıdır. Takdir edileceği üzere, devletler açısından hukuki güçlükler içeren bir maddedir bu. Devletlerin terör ya da suç örgütleriyle mücadelesinin iç çatışmadan sayılıp sayılmayacağı belli değildir. Bu belirsizliğin yol açtığı duraksamaların görece giderilmesi için ortak üçüncü maddenin son cümlesi şu şekilde kaleme alınmıştır: “Yukarıdaki hükümlerin uygulanması çatışmanın Taraflarının yasal statüsünü etkileyemeyecektir.”

Uluslararası Kızılhaç Komitesi günümüzde silahlı çatışmaların çoğunun ülke içinde olması nedeniyle ortak üçüncü maddenin uygulanmasının öneminin arttığı görüşündedir. Buna karşılık, terör ve suç örgütleriyle mücadele halinde olan devletlerin çoğu da aslında ülkenin güvenlik yasalarını uygulama anlamı taşıyan bu mücadelenin iç çatışma olarak nitelenmesi ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin müdahalesi olasılıklarından rahatsızlık duymaktadır. İç çatışma nitelemesinin ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin müdahale talebinin kabul edilmesinin terör ve suç örgütlerinin meşru bir taraf olarak görülmesine yol açacağını düşünmektedir. Dolayısıyla bu tür sorunları olan birçok ülke Uluslararası Kızılhaç Komitesi'yle mesafeli ilişki sürdürmeyi tercih etmektedir. Türkiye de bu ülkeler arasında yer almaktadır.

Türkiye insancıl hükümlerin siyasal niyetlerle kötüye kullanılabileceği varsayımına dayanan bu yaklaşımı nedeniyle 1977 ve 1979 yıllarında kabul edilen sırasıyla Birinci ve İkinci Protokollara taraf olmayan az sayıda ülkeden biri olmuştur. Birinci Protokolda halkların sömürgeci egemenliğine, yabancı işgaline ve ırkçı rejimlere karşı yaptığı silahlı mücadeleler uluslararası çatışma olarak nitelenmiştir. İkinci protokol ise tümüyle iç çatışmalara odaklanmıştır. Savaş kurallarının iç çatışmalara da uygulanmasını öngörmektedir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne göre 1945'den beri dünyada yaşanan silahlı çatışmaların kurbanlarının yüzde sekseni iç çatışma veya savaş kurbanlarıdır. Bu nedenle İkinci Protokolün önemi gittikçe artmıştır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi, 1979 Konferansına 47 maddelik çok ayrıntılı bir sözleşme taslağı sunmuştur. Ancak devlet egemenliğine hanel getirebileceği, hatta devletin yasaları uygulamasını zorlaştırabileceği, yabancı müdahalesine yol açabileceği gibi nedenlerle kabul edilen madde sayısı 27'de kalmıştır.

Bazı devletlerin duraksamalarına karşın Uluslararası Kızılhaç Komitesi bugün dünyanın dört yanında etkin durumdadır. Uluslararası insancıl hukukun dinamosu görevini yapmaktadır. Dört yılda bir hükümetlerin de katılımıyla toplanan Kızılhaçlar ve Kızılایلar Konferansları çeşitli kararlar yoluyla hem insancıl hukuk uygulamalarını gözden geçirip güçlendirmeyi hem de bu alanda ülkeler arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Toplam olarak bakıldığında bu tabloya ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin oynadığı sürükleyicilik rolüne olumsuz demek mümkün değildir.

Cenevre sözleşmeleri ve protokollarının uygulanmasını izlemek üzere özel bir mekanizma oluşturulmuştur. Ancak Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi yargı organları, BM'in çeşitli kuruluşları aldıkları kararlarda işbu sözleşme ve protokolların ihlal edildiğine dair hükümler ortaya koyabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra insancıl hukukla ilgili yeni bir alan ortaya çıkmıştır: mülteci hukuku. 1951'de gene Cenevre'de Mültecilerin Statülerine ilişkin Sözleşme kabul edilmiştir. Ülkelerinde zulme ve gadre uğrayan (persecution) insanların başka bir ülkeye sığınma hakkını tanıyan bu sözleşme aynı zamanda insan hakları hukukunun da bir parçasıdır. Esasen birçok bakımından insancıl hukuk ile insan hakları hukuku içiçe geçmiştir. Bu sözleşme başlangıçta Batılılar tarafından Komünist Doğu Avrupa'dan Batı ülkelerine kaçanları korumak için öngörülmüştü. Nitekim Türkiye de mülteci statüsünü sadece Avrupa ülkelerinden gelenlerle tanıyan bir coğrafi sınırlamayla (çekince değil) sözleşmeye taraf olmuştur. Ancak, onyıllar içinde sözleşme bütün dünyada uygulanır olmakla evrensel niteliğine kavuşmuştur. Bugün halen yerine yenisi konulamayan bir sözleşme olarak işlevini sürdürmektedir. Türkiye Suriye'den gelenlere geçici mülteci statüsü vererek coğrafi sınırlamasının uygulama alanını daraltmıştır. Gerçekten de, bugünün koşullarında kapıya biri Avrupa'dan diğer Asya'dan iki mülteci gelirse, Asya'dan geleni coğrafi sınırlamanız var diye geri çevirmeniz insancıl bir davranış olmaz. Elbette, mülteci konusu çok daha karmaşık olup ayrı bir inceleme yazısı gerektirmektedir.

Cenevre sözleşmeleriyle protokolları ve mülteci hukukunun yanısıra silahların kontrolü alanında da insancıl yönü olan kayda değer gelişmeler özellikle 1970'lerden itibaren görülmüştür. En önemli gelişme kitle imha silahları alanında gerçekleşmiştir. Kitle imha silahları biyolojik, kimyasal ve nükleer olmak üzere üç türdür. 1972 yılında kabul edilen bir sözleşmeyle biyolojik silahlar yasaklanmıştır. Kimyasal silahları yasaklayan bir sözleşmenin kabul edilmesiyle uzun müzakerelerden sonra ancak 1993'de gerçekleşmiştir. Nükleer silahlar bakımından ne yazık ki aynı şekilde bir gelişme görülmemiştir. Nükleer silah sahibi devletler bu tür silahları yasaklamak ve ortadan kaldırmak yerine sınırlamacı ve başka devletlerin nükleer silah edinmesini önleyici bir yaklaşımı tercih etmişlerdir. Konuyla ilgili Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması 1970 tarihlidir. Ancak onyıllar sonra nükleer silah sahibi olmayan bazı devletlerin gayretiyle 2017 yılında Birleşmiş Milletler'de Nükleer Silahları Yasaklayan Anlaşma kabul edilmiştir. 2021 yılında yürürlüğe giren bu anlaşmanın gerçekten hayata

geçirilmesi için nükleer silah sahibi devletlerin bu güçlerinden vazgeçmeleri gerekmektedir. Bugünkü dünya koşullarında bu bir hayaldir, ama nükleer silah yasaklayan bir sözleşmenin ortaya çıkması insanlık adına gene de önemli bir adım olmuştur.

Öte yandan, silahların kontrolü çabaları konvansiyonel silahlar alanında da sürmüştür. 1980 yılında gene Cenevre’de aşırı zarar veren bazı konvansiyonel silahların kısıtlanması veya yasaklanmasına ilişkin bir sözleşme kabul edilmiştir. Sözleşmenin 5 protokolü bulunmaktadır. Bu belgelerle birlikte izi insan vücudunda kalmayan parçaların, bubi tuzaklarının, kara mayınlarının, yangın çıkarıcı silahların, kör edici laser silahların yasaklanması öngörülmüştür.

1997 yılındaysa anti – personel mayınları yasaklayan Ottawa Sözleşmesinin kabul edilmesi insancıl açıdan önemli bir adım olarak görülmektedir.

2000 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne çocukların silahlı çatışmalara sokulmaması konulu ihtiyari protokol eklenmiştir. Bu belge de insancıl hukuk bakımından ileri bir adım oluşturmuştur.

Sayıdığımız sözleşmelerin uygulanmasını izlemek üzere taraf devletler arasında her biri için ayrı bir mekanizma öngörülmüştür.

Görüldüğü gibi insancıl hukuk alanında birçok gelişme meydana gelmiş olmakla birlikte, bunların yeterli saymak mümkün değildir. İnsanlık savaşmaktan vazgeçmediği için hiç değilse savaşın olumsuz etkilerini görece giderebilmek için insancıl hukuku geliştirmiştir. Asıl hedef savaşırsız bir dünya olmalıdır.

Kaynakça:

Dunant, Henry. *A Memory Of Solferino*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1939.
<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0361.pdf>.